SHAXS DINAMIK SOHASINING KONSEPSIYALARI

Uralova G.O‘.

Nizomiy Ganjaviy nomidagi O‘zMPU Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi kafedrasi dotsenti, PhD

Davirova D.O.

Nizomiy Ganjaviy nomidagi O‘zMPU Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya: Maqolada shaxs faolligining paydo bo‘lishi, yo‘nalishi va davomiyligini izohlovchi konsepsiyalar nazariy-qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Shaxsning dinamik sohasi ehtiyojlar, motivlar, maqsadlar, hissiy baholash va o‘zini o‘zi boshqarish jarayonlarining o‘zaro bog‘liqligi asosida yoritiladi. Maqsadli tanlangan ilmiy manbalar orqali Z. Freyd, K. Levin, G. Olport, A. N. Leontyev, A. Maslou, A. Bandura qarashlari, kognitiv-affektiv tizim hamda o‘zini o‘zi belgilash nazariyalari taqqoslanadi. Zamonaviy yondashuvlarda barqaror shaxsiy xususiyatlar bilan vaziyatga bog‘liq o‘zgarishlarni birgalikda o‘rganish imkoniyatlari ko‘rsatiladi. Tahlil asosida konsepsiyalarni faollik manbai, vaziyatning roli va boshqarish mexanizmi bo‘yicha farqlash taklif etiladi. Ta’limda motivatsiyaning mazmunini aniqlash, hissiy munosabatni hisobga olish va maqsadni aniq harakat rejasiga aylantirishga doir tavsiyalar ishlab chiqiladi. Nazariy umumlashmalarning qo‘llanish chegaralari va ularni empirik tekshirish shartlari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: shaxs dinamikasi, ehtiyoj, motiv, maydon nazariyasi, funksional avtonomiya, kognitiv-affektiv tizim, avtonom motivatsiya, hissiy boshqaruv, irodaviy boshqaruv.

Abstract: This article offers a theoretical comparison of concepts explaining the emergence, direction and persistence of personal activity. The dynamic sphere of personality is examined through the relationships among needs, motives, goals, emotional appraisal and self-regulation. A purposive review compares the ideas of Freud, Lewin, Allport, Leontyev, Maslow and Bandura with cognitive-affective systems theory and self-determination theory. Contemporary approaches are considered in relation to both stable individual differences and situation-dependent changes. The analysis distinguishes the concepts by their proposed sources of activity, treatment of situations and regulatory mechanisms. Educational

implications include identifying the meaning of motivation, considering emotional responses and translating goals into specific action plans. The article discusses the limits of theoretical synthesis and the conditions required for subsequent empirical testing.

Keywords: personality dynamics, needs, motives, field theory, functional autonomy, cognitive-affective system, autonomous motivation, emotion regulation, volitional regulation.

Аннотация: В статье проводится теоретико-сравнительный анализ концепций, объясняющих возникновение, направленность и устойчивость активности личности. Динамическая сфера личности рассматривается через взаимосвязь потребностей, мотивов, целей, эмоционального оценивания и саморегуляции. На основе целевого обзора научных источников сопоставляются взгляды З. Фрейда, К. Левина, Г. Олпорта, А. Н. Леонтьева, А. Маслоу, А. Бандуры, когнитивно-аффективная теория личности и теория самодетерминации. Показаны возможности современных подходов для совместного изучения устойчивых индивидуальных различий и ситуативной изменчивости. Предлагается различать концепции по источнику активности, роли ситуации и механизму регуляции. Сформулированы педагогические рекомендации по выявлению содержания мотивации, учёту эмоциональных реакций и преобразованию цели в конкретный план действий. Обсуждаются границы теоретических обобщений и условия их последующей эмпирической проверки.

Ключевые слова: динамика личности, потребности, мотивы, теория поля, функциональная автономия, когнитивно-аффективная система, автономная мотивация, эмоциональная регуляция, волевая регуляция.

Bir xil o‘quv topshirig‘i talabalarda turlicha munosabat uyg‘otishi mumkin: kimdir uni qiziqish bilan bajaradi, boshqasi bahoga intiladi, yana biri xatoga yo‘l qo‘yishdan xavotirlanadi. Hatto bir talabaning faolligi ham topshiriq mazmuni, muloqot sharoiti va oldingi tajribasiga qarab o‘zgaradi. Bunday farqlarni tushunish uchun shaxsiy xususiyatlarni tavsiflash bilan birga, harakatni boshlaydigan, yo‘naltiradigan va davom ettiradigan jarayonlarni tahlil qilish kerak.

Shaxs dinamikasiga bag‘ishlangan zamonaviy adabiyotlarda individual farqlarning namoyon bo‘lishi va o‘zgarishiga xizmat qiluvchi jarayonlar hamda mexanizmlar o‘rganiladi [1]. Ushbu maqolada shaxsning dinamik sohasi ehtiyoj, motiv, maqsad, hissiy baholash va o‘zini o‘zi boshqarish o‘zaro ta’sir qiladigan funksional soha ma’nosida qo‘llanadi. Bu ishchi ta’rif turli nazariyalarni yagona mezonlar asosida taqqoslashga xizmat qiladi.

Maqolaning maqsadi shaxs dinamik sohasiga oid asosiy konsepsiyalarning tushuntirish imkoniyatlari va chegaralarini aniqlash, ulardan pedagogik tahlilda foydalanish yo‘llarini asoslashdan iborat. Asosiy savol shunday qo‘yiladi: insonning faollashishi, muayyan maqsadni tanlashi va qiyinchilikka qaramay harakatni davom ettirishi turli konsepsiyalarda qanday izohlanadi? Bu savolga javob berishda nazariyaning asosiy g‘oyasi, uni qo‘llab-quvvatlovchi dalil va amaliyotga oid xulosa alohida ko‘rib chiqiladi.

Tadqiqot maqsadli tanlangan 13 ta ilmiy manbaning nazariy-qiyosiy sharhiga asoslanadi. Tanlovga klassik asarlar, nazariya mualliflarining maqolalari, zamonaviy sharhlar, hissiy boshqaruvga oid eksperiment va ta’lim motivatsiyasi bo‘yicha meta-tahlil kiritildi. Mavzuga aloqadorlik, nashr ma’lumotlarining aniqligi va asosiy g‘oya yoki natijani tekshirish imkoniyati tanlash mezonlari bo‘ldi. Klassik nazariyalar tarixiy mazmunida, tadqiqot natijalari esa o‘z metodologik chegaralari doirasida talqin qilindi.

Qiyoslash faollik manbai, shaxs va vaziyat munosabati, vaqt davomida o‘zgarish hamda o‘zini boshqarish mexanizmi bo‘yicha olib borildi. Yangi empirik ma’lumotlar yig‘ilmadi va mustaqil meta-tahlil o‘tkazilmadi. Pedagogik vaziyatlar nazariy g‘oyalarni tushuntirish uchun tuzilgan shartli misollardir. Tanlovning vazifasi konsepsiyalar o‘rtasidagi mazmunli bog‘lanishlarni ochishdir.

Dinamik soha tushunchasini aniq qo‘llash uchun tahlil darajalarini farqlash lozim. Temperament faoliyatning sur’ati va hissiy reaktivligi kabi xususiyatlarga taalluqli bo‘lsa, motiv muayyan harakatning shaxs uchun nima sababdan ahamiyatliligini ifodalaydi. Psixodinamik yondashuv esa ichki ziddiyat va ongsiz jarayonlarga e’tibor qaratuvchi muayyan nazariy yo‘nalishdir. Shuning uchun shaxs dinamikasi haqidagi barcha

konsepsiyalarni psixoanalizga tenglashtirish yoki ularni temperament bilan cheklash tahlil doirasini asossiz toraytiradi.

Z. Freydning psixoanalitik konsepsiyasida xulq-atvorning ichki manbalari ongsiz intilishlar, voqelik talablari va o‘zlashtirilgan me’yorlar o‘rtasidagi munosabat orqali izohlanadi. Uning Id, Ego va Superego haqidagi modelida Ego ichki istaklar, tashqi sharoit va axloqiy talablar bilan munosabatga kirishadi. Bunda Egoni to‘liq ongli, qolgan tuzilmalarni esa faqat ongsiz deb tushunish to‘g‘ri emas: Freyd Ego faoliyatining ham ongsiz jihatlarini ko‘rsatgan [2].

Mazkur yondashuv inson o‘z xatti-harakatining barcha sabablarini anglab yetmasligi mumkinligini muhokama qilishga asos beradi. Biroq ta’limdagi sukut, qarshilik yoki ishni kechiktirishni o‘z-o‘zidan ongsiz ziddiyat dalili deb bo‘lmaydi. Bunday talqin kuzatuvga asoslangan faraz bo‘lib, uning muqobil izohlari ham tekshirilishi kerak.

K. Levinning maydon nazariyasi shaxsni ayni vaziyat bilan bog‘liq holda o‘rganadi. N. Kuper va hammualliflar sharhida uning asosiy g‘oyasi xulq-atvor shaxs holati va muhitning o‘zaro bog‘liqligi natijasi ekani orqali yoritilgan [1]. Bu munosabat quyidagicha ifodalanadi:

$$B = f(P, E)$$

Bu yerda B xulq-atvorni, P shaxsning holatini, E esa u harakat qilayotgan muhitni anglatadi. Ifoda tayyor hisoblash formulasi emas, balki tahlil tamoyilidir. Masalan, talabaning javob berishdan tiyilishini tushuntirishda uning tayyorgarligi bilan birga guruh munosabati va baholash vaziyatini ham o‘rganish mumkin. Shaxs uchun psixologik ahamiyatga ega bo‘lgan sharoitni aniqlash ushbu yondashuvning pedagogik qiymatini belgilaydi.

G. Olport motivlarning funksional avtonomiyasi g‘oyasi orqali faoliyatni boshlagan sabab bilan uni keyinchalik saqlab turadigan sabab har doim ham bir xil bo‘lmasligini tushuntirgan. Rivojlanish jarayonida muayyan mashg‘ulot mustaqil qiziqish va shaxsiy ahamiyat kasb etishi mumkin [3]. Shartli misol sifatida, avval o‘qituvchi talabini bajarish uchun kitob o‘qigan talaba keyinchalik mavzuga qiziqib, qo‘shimcha manbalarni o‘zi izlay boshlashini keltirish mumkin.

Funksional avtonomiya motivning kelib chiqishi bilan hozirgi vazifasini farqlashga yordam beradi. Bu talabaning bugungi qiziqishlarini o‘rganishni talab qiladi. Biroq har qanday takrorlangan harakat mustaqil motivga aylanmaydi. O‘zgarishni tekshirish uchun tashqi talab susayganidan keyin faoliyatning davom etishi kabi belgilarni kuzatish mumkin.

A. N. Leontyevning faoliyat yondashuvida motiv faoliyat bilan, ongli maqsad esa uni amalga oshiruvchi harakat bilan bog‘lanadi. Bir xil harakat turli motivlarga xizmat qilishi, bitta motiv esa bir nechta maqsad orqali ro‘yobga chiqishi mumkin. Motivlar o‘rtasidagi munosabatlar faoliyatning shaxsiy ma’nosini shakllantiradi [4]. Shu nuqtai nazardan, bir xil referatni tayyorlagan ikki talaba natijasi tashqi jihatdan o‘xshash bo‘lsa ham, ularning faoliyat mazmuni farq qilishi mumkin.

Bir talaba referatni mavzuni anglash, ikkinchisi belgilangan talabni bajarish uchun tayyorlashi mumkin. Bu misol motivni faqat tayyor mahsulotga qarab aniqlash cheklanganligini ko‘rsatadi. Leontyev yondashuviga ko‘ra, topshiriqning shaxsiy ma’nosini ochish uchun talabaning tanlovi, izohi va ish jarayonidagi harakatlarini birgalikda o‘rganish lozim.

A. Maslou ehtiyojlar konsepsiyasida fiziologik ehtiyojlar, xavfsizlik, mansublik va mehr, hurmat hamda o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga intilishni ajratgan. Uning 1943 yilgi maqolasida ehtiyojlarning nisbiy ustuvorligi muhokama qilinadi. Muallif tartibning qat’iy emasligini, istisnolar mavjudligini va bitta xatti-harakat bir nechta ehtiyoj bilan bog‘liq bo‘lishi mumkinligini ham qayd etgan [5].

Maslou qarashlarini pastki bosqich to‘liq qondirilmaguncha yuqori ehtiyoj paydo bo‘lmaydigan qoidaga aylantirish uning mazmunini soddalashtiradi. Pedagogik tahlilda bu konsepsiya faollikka ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan ehtiyojlarni muhokama qilishga xizmat qiladi. U barcha o‘quvchilarga bir xil ehtiyojlar tartibini tatbiq etish uchun asos bermaydi.

A. Banduraning ijtimoiy-kognitiv yondashuvida shaxs o‘z faoliyatini rejalashtirish, kelajak natijani oldindan tasavvur qilish, harakatini boshqarish va o‘z imkoniyatlarini baholash qobiliyatiga ega faol subyekt sifatida qaraladi. Bandura bunday faollikning ijtimoiy sharoitlar bilan bog‘liqligini, shaxsiy harakat bilan birga boshqalar yordami va

jamoaviy harakatning ham ahamiyatini ko‘rsatadi [6]. Demak, shaxsning o‘zini boshqarishi uning muhitdan ajralgan holda harakat qilishi degani emas.

Pedagogik tahlilda talabaning rejasi, kutayotgan natijasi va o‘z harakatiga bergan bahosini o‘rganish mumkin. Bilim darajasi bilan vazifani bajara olishga ishonch bir xil ko‘rsatkich emas. Shundan kelib chiqib, ishonchni qo‘llab-quvvatlashni amaliy tajriba va natija haqida tushunarli fikr-mulohaza bilan bog‘lash taklif etiladi.

U. Mishel va Yu. Shodaning kognitiv-affektiv tizim nazariyasi shaxsning barqarorligi vaziyatlar bo‘yicha aynan bir xil harakat qilishni anglatmasligini ko‘rsatadi. Barqarorlik muayyan sharoitga xos takrorlanuvchi munosabatlar tarzida namoyon bo‘lishi mumkin. Tizimda vaziyatni talqin qilish, kutilmalar va e’tiqodlar, hissiy holatlar, maqsad va qadriyatlar, kompetensiyalar hamda o‘zini boshqarish rejalari o‘zaro bog‘lanadi [7].

Talaba kichik guruhda faol fikr bildirishi, ommaviy baholashda esa javobdan qochishi mumkin. Bu shartli misolda vaziyatga xos qonuniyat borligini tekshirish uchun turli vaqtdagi kuzatuvlar kerak. Mishel va Shoda konsepsiyasi umumiy sifat yorlig‘i bilan cheklanmasdan, qaysi sharoitda qaysi reaksiya takrorlanishini aniqlashga undaydi.

R. Rayan va E. Desining o‘zini o‘zi belgilash nazariyasi motivatsiyaning sifatiga e’tibor qaratadi. Unda avtonomiya, kompetentlik va boshqalar bilan bog‘liqlik asosiy psixologik ehtiyojlar sifatida ko‘riladi [8]. Avtonomiya o‘z harakatini ichki rozilik bilan qabul qilishni, kompetentlik vazifani uddalash hissini, bog‘liqlik esa boshqalar bilan ahamiyatli munosabatni anglatadi. Bu tushunchalar faollikni faqat uning kuchiga qarab baholash yetarli emasligini ko‘rsatadi.

Rayan va Desining ta’limga oid sharhida tashqi motivatsiyaning ham shaxs tomonidan qabul qilingan, nisbatan avtonom shakllari borligi tushuntiriladi [9]. Masalan, talaba mashqni qiziqarli deb bilmasa ham, uni kasbiy tayyorgarligi uchun zarur deb qabul qilishi mumkin. Shunday ekan, har bir vazifani qiziqarli qilish bilan birga uning mazmuni va maqsadini tushuntirish ham ahamiyatli. Avtonomiyani qo‘llab-quvvatlash aniq talab, qoida va yo‘l-yo‘riq bilan uyg‘un bo‘lishi mumkin.

J. Hovard va hammualliflarning 344 ta tanlanmadagi 223 209 nafar ishtirokchi ma’lumotlarini qamrab olgan meta-tahlilida ichki motivatsiya o‘quv muvaffaqiyati va

farovonlik bilan, faoliyatning shaxsiy qiymatini qabul qilish esa ayniqsa qat’iyatli davom etish bilan bog‘liq ekani qayd etilgan [10]. Bu natija motivatsiya turlarini farqlashga empirik asos beradi. Biroq umumlashtirilgan bog‘lanishlarni muayyan talabadagi sababiy mexanizmning isboti yoki har bir ta’lim sharoiti uchun tayyor kafolat sifatida talqin qilib bo‘lmaydi.

U. Flison va E. Jayavikremaning yaxlit xususiyat nazariyasi barqaror individual farqlar bilan kundalik o‘zgaruvchanlikni bog‘laydi. Unda xususiyatning tavsifiy tomoni turli vaqtda namoyon bo‘ladigan holatlar taqsimoti orqali, tushuntiruvchi tomoni esa bu holatlarni yuzaga keltiruvchi ijtimoiy-kognitiv mexanizmlar orqali yoritiladi [11]. Masalan, o‘rtacha faollik darajasi o‘xshash bo‘lgan ikki talaba faolligining vaziyatlar bo‘yicha o‘zgarishida farq qilishi mumkin. Bu yondashuv o‘rtacha ko‘rsatkich bilan birga o‘zgarish tartibini ham o‘rganish imkonini beradi.

1-jadval. Shaxs dinamik sohasiga oid konsepsiyalarning qiyosiy tavsifi

Konsepsiya	Asosiy mexanizm	Tahlil uchun savol
Psixoanalitik yondashuv [2]	Ichki intilishlar va talablar o‘rtasidagi ziddiyat	Harakatda qanday ichki ziddiyat ehtimoli bor?
Maydon nazariyasi [1]	Shaxs holati va muhitning o‘zaro bog‘liqligi	Hozirgi vaziyatda nimalar ta’sir qilmoqda?
Funksional avtonomiya [3]	Motivning yangi, mustaqil ahamiyat kasb etishi	Faoliyatni bugun nima saqlab turibdi?
Faoliyat yondashuvi [4]	Motiv, maqsad va shaxsiy ma’no munosabati	Topshiriq shaxs uchun qanday ma’noga ega?
Ehtiyojlar konsepsiyasi [5]	Ehtiyojlarning nisbiy ustuvorligi	Qaysi ehtiyoj hozir dolzarb?
Ijtimoiy-kognitiv yondashuv [6]	Rejalashtirish, o‘zini boshqarish va refleksiya	Shaxs o‘z harakatiga qanday ta’sir qilmoqda?
Kognitiv-affektiv tizim [7]	Vaziyatga xos takrorlanuvchi munosabat	Qaysi sharoitda qaysi reaksiya takrorlanadi?
O‘zini o‘zi belgilash [8, 9]	Ehtiyojlar qondirilishi va avtonom motivatsiya	Shaxs vazifani qanday sabab bilan bajarmoqda?
Yaxlit xususiyat nazariyasi [11]	Holatlar taqsimoti va ularni hosil qiluvchi jarayonlar	O‘rtacha daraja va vaziyatlararo o‘zgarish qanday?

Manba: ko‘rib chiqilgan adabiyotlar asosida tuzilgan qiyosiy umumlashtirish. Savollar muallif tomonidan tahlil maqsadida shakllantirilgan.

Hissiy boshqaruv shaxs dinamikasini tushunishning alohida jihatidir. J. Grossning eksperimental ishida vaziyatni qayta baholash bilan hissiyotning tashqi ifodasini bosish farqlangan. Tadqiqotda bu usullar hissiy ifoda, subyektiv kechinma va fiziologik reaksiyalarga bir xil ta’sir ko‘rsatmagan [12]. Shu asosda, tashqi xotirjamlikni ichki

qiyinchilik yo‘qligi bilan tenglashtirmaslik lozim. Biroq laboratoriya natijasini ta’limdagi barcha hissiy vaziyatlarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish uchun alohida tekshiruv zarur.

Maqsadning harakatga aylanishini P. Gollvitser amalga oshirish niyatlari konsepsiyasida tushuntiradi. Unda shaxs qaysi vaziyat paydo bo‘lganda qanday harakat qilishini oldindan belgilaydi [13]. Masalan, talaba kutubxonaga kelgach, telefonni chetga qo‘yib, tanlangan maqolaning birinchi qismini o‘qishni rejalashtirishi mumkin. Bu maqola uchun tuzilgan shartli misolda umumiy maqsad aniq vaziyat va harakat bilan bog‘langan. Bunday reja ishni boshlashga yordam berishi mumkin, ammo bilim, vaqt va zarur resurslar o‘rnini bosmaydi.

Qiyosiy tahlil konsepsiyalarning bir xil savolga bir xil darajada javob bermasligini ko‘rsatadi. Freyd ichki ziddiyatga, Olport motivning rivojlanishiga, Leontyev faoliyatning shaxsiy ma’nosiga e’tibor qaratadi. Mishel va Shoda vaziyatga xos reaksiyalarni, Rayan va Desi esa motivatsiyaning avtonomlik darajasini ajratadi. Shuning uchun konsepsiya tanlashdan oldin tushuntirilishi lozim bo‘lgan hodisani aniq belgilash kerak.

Sharh asosida to‘rt tahliliy savol taklif etiladi: shaxs uchun nima ahamiyatli; u vaziyatni qanday talqin qiladi; harakatni qanday boshqaradi; natijadan keyin nima o‘zgaradi? Bu savollar tasdiqlangan tashxis usuli emas. Ular konsepsiyalardagi tushunchalarni muayyan o‘quv vaziyatida tartibli qo‘llashga xizmat qiladi.

Talaba taqdimot tayyorlashni muntazam kechiktiradi, deb faraz qilaylik. Vazifaning tushunarliligi, shaxsiy ahamiyati, omma oldida gapirishga munosabati, tayyorgarlik sharoiti va ish rejasini o‘rganish mumkin. Kechiktirishning o‘zi muayyan motiv yoki hissiy muammoni aniqlab bermaydi. Talabaning izohlari amaldagi harakatlari bilan solishtirilishi lozim.

Vazifaning maqsadi tushunarsiz bo‘lsa, kasbiy ahamiyatini ochib berish; ish hajmi noaniq bo‘lsa, bosqichlarni belgilash; ommaviy chiqish qiyinchilik tug‘dirsa, kichik guruhda mashq qilish taklif etilishi mumkin. Bular samarasi mazkur ishda tekshirilmagan pedagogik tavsiyalardir. Chora aniqlangan ehtiyojga mos tanlanishi va natijasi keyingi kuzatuvda baholanishi kerak.

Bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligida tahlilni refleksiv kundalik bilan bog‘lash mumkin. Talaba muayyan davrda qaysi vazifani nima uchun bajargani, qanday hissiyot sezgani va qiyinchilikdan keyin harakatini qanday o‘zgartirganini qayd etadi. Qaydlar baho qo‘yish uchun emas, faoliyatni anglash maqsadida muhokama qilinadi. Bu taklifning samarasi alohida tadqiqotda tekshirilishi lozim.

Keyingi empirik ishda bir ishtirokchining turli mashg‘ulotlardagi holatlarini takroriy qayd etish taklif qilinadi. Vazifaning shaxsiy ahamiyati, bajara olishga ishonch, hissiy holat va amaldagi ishtirok alohida o‘lchanadi. Ishtirokchilar o‘rtasidagi farqlarni bir ishtirokchi ichidagi o‘zgarishlardan ajratib tahlil qilish nazariy farazni aniqroq tekshirishga xizmat qiladi.

O‘lchov vositalarini o‘zbek tilida qo‘llashda savollarning tushunarliligi va shkalalarning ishonchliligi tekshirilishi kerak. Tarjimaning o‘zi mahalliy sharoitga moslikni isbotlamaydi. Pedagogik chora ta’sirini baholash uchun dastlabki holat, taqqoslash sharoiti, kuzatuv davomiyligi va ishtirokchilarning ixtiyoriy roziligi oldindan belgilanishi lozim.

Sharhning cheklovi manbalarning maqsadli tanlangani va dalil bazasining turlicha ekanidir. Tarixiy asar, laboratoriya eksperimenti va meta-tahlil bir xil turdagi dalil bermaydi. Boshqa ta’lim sharoitidagi natijalarni mahalliy amaliyotga tatbiq etish qo‘shimcha tekshiruvni talab qiladi. Qiyosiy umumlashtirish konsepsiyalarni tushunishga xizmat qiladi, ulardan birining mutlaq ustunligini isbotlamaydi.

Shaxs dinamik sohasining konsepsiyalari faollikning manbai, shaxsiy ma’nosi, vaziyatga bog‘liqligi va boshqarilishini turli tomondan yoritadi. Qiyosiy tahlilda tushunchaning qaysi hodisani izohlashi va bu izohning qanday tekshirilishi asosiy mezon bo‘lishi kerak. Ehtiyoj, motiv, hissiy munosabat va harakat rejasini farqlash shaxs faoliyati haqida aniqroq savol qo‘yish imkonini beradi.

Ta’lim amaliyotida talabaning harakat sababi, vazifaga bergan ma’nosi va bajarish sharoitini birgalikda o‘rganish lozim. Motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash hissiy qiyinchilikni anglash va aniq harakat rejasi bilan bog‘lanadi. Taklif etilgan tahliliy savollar va tavsiyalarning natijadorligi mahalliy sharoitdagi takroriy kuzatuv hamda empirik tadqiqotlarda baholanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Kuper, N., Modersitzki, N., Phan, L. V., Rauthmann, J. F. (2021). The dynamics, processes, mechanisms, and functioning of personality: An overview of the field. British Journal of Psychology, 112(1), 1-51. https://doi.org/10.1111/bjop.12486

2. Freud, S. (1923). The Ego and the Id. In The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Vol. XIX, pp. 1-66. Asarning ochiq elektron nusxasi. Pensilvaniya universiteti manbasi

3. Allport, G. W. (1937). The Functional Autonomy of Motives. American Journal of Psychology, 50, 141-156. York universiteti ochiq arxivi

4. Leontyev, A. N. (1978). Activity, Consciousness, and Personality. Translated by M. J. Hall. Prentice-Hall. Asarning elektron matni

5. Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. Psychological Review, 50, 370-396. York universiteti ochiq arxivi

6. Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. Annual Review of Psychology, 52, 1-26. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.1

7. Mischel, W., Shoda, Y. (1995). A Cognitive-Affective System Theory of Personality: Reconceptualizing Situations, Dispositions, Dynamics, and Invariance in Personality Structure. Psychological Review, 102(2), 246-268. https://doi.org/10.1037/0033-295X.102.2.246

8. Ryan, R. M., Deci, E. L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. American Psychologist, 55(1), 68-78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

9. Ryan, R. M., Deci, E. L. (2020). Intrinsic and Extrinsic Motivation from a Self-Determination Theory Perspective: Definitions, Theory, Practices, and Future Directions. Contemporary Educational Psychology, 61, 101860. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860

10. Howard, J. L., Bureau, J., Guay, F., Chong, J. X. Y., Ryan, R. M. (2021). Student Motivation and Associated Outcomes: A Meta-Analysis From Self-Determination Theory. Perspectives on Psychological Science, 16(6). https://doi.org/10.1177/1745691620966789

11. Fleeson, W., Jayawickreme, E. (2015). Whole Trait Theory. Journal of Research in Personality, 56, 82-92. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2014.10.009

12. Gross, J. J. (1998). Antecedent- and Response-Focused Emotion Regulation: Divergent Consequences for Experience, Expression, and Physiology. Journal of Personality and Social Psychology, 74(1), 224-237. https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.1.224

13. Gollwitzer, P. M. (1999). Implementation Intentions: Strong Effects of Simple Plans. American Psychologist, 54(7), 493-503. https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.7.493